

"Eichmann in Jeruzalem, de banaliteit van het kwaad" (Hannah Arendt, 1969)

"Hanns en Rudolf" (Thomas Harding, 2014)

Eichmann belast met joodse emigratie (Umsiedlungsactie, tot herfst 1941)

Bij het uitbreken van de oorlog ging het Jewish Agency for Palestine in onderhandeling met de nazi-autoriteiten. Er ontstond een wederzijds hoogst bevredigende overeenkomst over de emigratie van jonge joden en joodse kapitalisten naar Palestina. In die jaren was het een ervaringsfeit dat alleen zionisten kans hadden op vruchtbare onderhandelingen met de Duitse autoriteiten. Bij de nazi's heerste de mening dat de zionisten de 'fatsoenlijke joden' waren.

Palestina stond onder Brits mandaat. Palestijnse afgezanten beschouwden de Engelsen als hun grootste vijand: zij beletten hen de emigratie naar hun nieuwe vaderland. Zij benaderden op eigen initiatief de Gestapo en SS en zij kregen als eerste toestemming uit joden in concentratiekampen "jonge joodse kolonisten" te selecteren. Hannah Arendt noemt dit een fundamentele beoordelingsfout: de niet geselecteerde meerderheid der joden kwam hiermee tegenover twee vijanden te staan: 1) nazi's en 2) joodse autoriteiten. Josef Lowenherz was de eerste joodse functionaris die een hele joodse gemeenschap wist om te vormen tot een organisatie die de nazi-autoriteiten ten dienst stond. Het aanwijzen van de personen die op transport moesten worden gesteld was vrijwel altijd de taak van de joodse autoriteiten. Erkenning van dit feit zou de bewijsvoering van het OM niet onaanzienlijk in kracht hebben ingeboet. Om deze reden werd ook H.G. Adler's boek Theresienstadt 1941-1945 (1955) door het OM genegeerd.

Tot de herfst van 1941 was de regering Hitler bereid joden 'te laten gaan'. Eichmann was belast met de Umsiedlungsactie (naar het oosten), het opzetten van emigratiecentrales en het Madagaskerplan (evacuatie van 4 miljoen joden naar Madagaskar). Het Jodenvraagstuk kon niet door een geforceerde emigratie tot een oplossing worden gebracht. Er was geen territorium beschikbaar voor evacuatie. Het Madagaskar plan, maar ook het eerdere Nisko plan (joden overhevelen naar Ostgebiet), was een dekmantel voor de voorbereiding van de exterminatie van West-Europese joden (de verdelging van de Poolse joden was gewoon een uitgemaakte zaak, daar was niet eens een dekmantel voor nodig).

Vergassing en moorden door Einsatzgroepen

In 1939 worden de eerste gaskamers in verpleeginrichtingen in Duitsland gebouwd. Op de eerste oorlogsdag wordt een decreet uitgevaardigd: 'ongeneeslijk zieken kan de genadedood worden toegestaan'.

In april 1940 kreeg Rudolf Hoss een telefoontje van Richard Glucks, die onlangs was benoemd tot hoofdinspecteur van de concentratiekampen. Glucks zei dat Himmler wilde dat Rudolf een nieuw kamp oprichtte in Opper-Silezië (zuidelijke deel van Polen) bij het stadje Oswiecim -of Auschwitz zoals de Duisters het noemden-. Glucks stuurde naast D1 Concentratiekampen ook Karl Sommer en Gerhard Maurer van D2 Dwangarbeid, Enno Lolling van D3 Medische inspectie en Wilhelm Burger van D4 Administratie aan.

In de herfst van 1940 was de inrichting van het kamp -met hulp van Josef Kramer en Frans Hossler- voltooid. Er stonden 22 grote bakstenen gebouwen in keurige rijen. Op 1 maart 1941 bezoekt Heinrich Himmler het kamp.

Volgens Rudolf reisde hij in de zomer van 1941 naar Berlijn voor een historische ontmoeting met Himmler (de Wannsee conferentie vond plaats in januari 1942, zie verderop). 'De Fuhrer heeft

bevel gegeven de Endlösung (definitieve oplossing) van de joodse kwestie uit te voeren, en wij -de SS- moeten dit bevel volbrengen. De joden zijn de eeuwige vijanden van het Duitse volk en dienen van de aardbodem weggevaagd te worden. Nu, in deze oorlog, moeten alle joden die we kunnen vinden uitgeroeid worden, zonder uitzondering. Als we er nu niet in slagen de biologische fundamenteën van het Jodendom te vernietigen, zullen de joden op een dag het Duiste volk vernietigen.' Himmler gaf vervolgens instructies: voor deze geweldige taak had hij Auschwitz uitgekozen, omdat het een aan grote spoorlijn lag, maar toch afgelegen op het platteland, en dus onttrokken aan nieuwsgierige blikken. Hij zei tegen Rudolf dat hij binnen 4 weken kopieën van constructietekeningen wilde zien, en dat hij weliswaar niet precies wist hoeveel mensen er naar het kamp gestuurd zouden worden, maar dat het er waarschijnlijk miljoenen zouden worden. Normalerwijs, legde hij uit, zou hij niets tegen ondergeschikten hebben gezegd, maar hij had het noodzakelijk geacht om meteen met Rudolf te praten omdat de taak van zo'n groot belang was. Aanvankelijk, voegde hij eraan toe, was hij van plan geweest een hogere functionaris met de taak te belasten, maar hij had bedacht dat dit tot spanning met Rudolf, de kampcommandant van Auschwitz, zou kunnen leiden. Hij had voor Rudolf gekozen omdat hij onbepaald vertrouwen had in de capaciteiten van zijn ondergeschikte en zijn discretie. Tot slot zei de Reichsführer dat dit alles een geheime Reichssache was en dus met niemand besproken mocht worden, zelfs niet met zijn vrouw Hedwig. Hij zou nadere instructies krijgen van de man die die verantwoordelijk was voor de deportatie van de joden, Adolf Eichmann.

Rudolf had -met hulp van plaatsvervanger Karl Fritsch- snel de moeilijkheid 'opgelost' waar Himmler hem voor gesteld had: een methode vinden om honderdduizenden, misschien wel miljoenen mensen te vermoorden. Zoals hij later schreef 'Nu had ik gemoedsrust'.

Wannsee conferentie (20 januari 1942) en deportaties (Hannah Arendt)

Op 31 juli 1941 wordt Heijdrich namens Hitler opgedragen een totale oplossing (Gesamtlösung) voor het joodse vraagstuk in het Duitse machtsgebied in Europa voor te bereiden. Het doel van de Wannsee conferentie was de coördinatie van alle maatregelen die de Endlösung vereiste: liquideren van 11 miljoen joden. Eichmann hoorde en zag hier dat niet alleen Hitler, Heijdrich, de SS, maar de Partij, het elite van ambtenarencorps, iedereen eerste viool wilde spelen bij deze "gewelddadige" aangelegenheid. Eichmann kreeg ruimschoots gelegenheid zich vrij van alle schuld te voelen, en met het verstrijken der maanden en der jaren verdween bij hem allengs de behoefte om er überhaupt nog gevoelens op na te houden. Wat hij had gedaan, had hij voor zijn eigen bewustzijn als gezagstrouw burger gedaan. Hij had zijn plicht gedaan. Hij had gehoorzaamd, niet alleen de bevelen, maar ook de wet. En juist het feit dat Hitler's bevel tot Endlösung als een wet werd behandeld (en werd gevolgd door een zondvloed aan regels en verordeningen opgesteld door juridische medewerkers) gaf de zaak de schijn van legaliteit. "Gij zult doden."

Birkenau

In juli 1942 reed Rudolf op aanraden van Himmler naar een kamp net buiten Treblinka. Dit fungeerde uitsluitend als vernietigingskamp voor joden en andere vermeende staatsvijanden. Rudolf was niet onder de indruk van de grove methodes die gebruikt werden in Treblinka, waar in het voorafgaande half jaar al 80.000 mensen vermoord waren. Gedurende de volgende maanden concentreerden Rudolf en zijn team zich op het verbeteren van hun slachtmethode. Er werden drie nieuwe crematoria gebouwd, dicht bij de spoorweg gelegen. Rudolf gaf Franz Hossler de opdracht om een Sonderkommando samen te stellen dat de tienduizenden lichamen moest opgraven die in de massagraven rond Auschwitz begraven lagen. Het zou deze lijken naar Birkenau overbrengen, waar ze verbrand zouden worden. Na het volbrengen van die taak moesten de leden van het

Sonderkommando gedood worden en kon Hossler helpen bij de volgende toevloed van gevangenen.

In 1942 werd Auschwitz I en Auschwitz II/Birkenau uitgebreid met 2 nieuwe grote voorzieningen: Auschwitz III/Monowitz en een enorm werkkamp voor de IG-Farben-rubber-fabriek.

Massavernietiging Hongaarse Joden (1943) in Auschwitz

Op 1 december 1943 keerde Rudolf terug naar Sachsenhausen, kamp aan de rand van Berlijn, waar hij aan het werk ging als chef van de Amtsgruppe D1 van de concentratiekampinspectie. Op 6 mei 1944 kreeg Rudolf een telegram dat hij ogenblikkelijk naar Auschwitz moest reizen om 'zich bezig te houden met de verwachte nieuwe aanvoer', wat een eufemistische code was voor 'toe te zien op de massavernietiging van de (meer dan 400.000) Hongaarse joden'. Met codenaam 'Aktion Hoss'. Op 29 juli 1944 werd Rudolf gehuldigd en werd de succesvolle voltooiing van de operatie gevierd.

Het einde van de oorlog

Begin januari 1945 werd Rudolf teruggeroepen om de kampbeheerders van Auschwitz te instrueren hoe ze zich het beste konden voorbereiden op het naderende Rode Leger. Hij stuitte op het begin van de geforceerde mars. Meer dan 60.000 mannen, vrouwen en kinderen werden gedwongen tot een mars van 55 kilometer naar treinen die in Loslau op hen wachtten. Meer dan 15.000 mensen kwamen om tijdens deze dodenmars. De nog levenden werden in veewagens gezet waarin ze 4 dagen zonder voedsel of verwarming doorbrachten, op weg naar wat een 'herstellingskamp' heette te zijn (Belsen). Rudolf Hoss vlucht en wordt in maart 1946 opgepakt door Hanns Alexander. Na een bekentenis van diens vrouw Hedwich Hoss.

Slachtoffers

Van december 1939 tot augustus 1941 werden circa 50.000 (wellicht ook circa 100.000) Duitse onderdanen met koolmonoxide vergast. Conform Hitlers al in 1935 uitgedacht euthanasie programma. Onder protest van de bevolking en de kerk op deze vergassing van geesteszieken. Waar, tot verwondering van Hannah Arendt, in het proces van Eichmann geen aandacht aan wordt besteed. Ook niet aan het bewijs uit Reitlinger's Final Solution (1953): het liquidatiesysteem in vergassingscentra in het oosten (waar vanaf 1942 ook vergassing plaatsvonden) gaat terug op Hitler's euthanasieprogramma.

Ook werden joden in het oosten op grote schaal (1,5 miljoen joden) in getto's afgemaakt door de Einsatzgroepen. In dodenkampen werden simpele handgrepen van het concrete moordenaarswerk door joodse commando's verricht.

Tussen 1940 en 1944 arriveerden er meer dan 1,3 miljoen gevangenen in Auschwitz, Van hen stierven er ongeveer 1,1 miljoen, onder wie 1 miljoen joden, 75.000 etnische Polen, 21.000 Roem en 15.000 Russische krijgsgevangenen. En voor Rudolfs inspanningen in Auschwitz werd hem door Berlijn erkentelijkheid betuigd. Op 29 juli 1942 werd Hoss bevorderd tot SS-majoor.

Op 30 juni 1943 werd het Reich – Duitsland, Oostenrijk en het Protektorat – jodenrein verklaard. Van de 265.000 gedeporteerden hebben er maar zeer weinigen het er levend vanaf gebracht. In Nederland zijn ruim 110.000 joden gedeporteerd. Driekwart van de in Nederland levende joden is vermoord. Slechts een handjevol Belgen is gedeporteerd.

Internationaal verzet

De Denen, Zweden, Italianen en Bulgaren bleken vrijwel immuun voor het anti-semitisme te zijn. Maar alleen de Denen waagden het hun mond tegen de Duitse heersers open te doen. Nederland was het enige land in Europa waar studenten proteststakingen organiseerden toen joodse hoogleraren werden ontslagen en ook de eerste deportatie van joden naar Duitse concentratiekampen werd beantwoord met een soort algemene staking.

Proces van Belsen

In mei 1945 werd Rudolf Hossler verhoord door Hanns Alexander en kapitein Fox (WCIT: War Crimes Investigation Team). Dit was misschien wel de eerste onverbloemde getuigenis. De hele maand augustus en september was men druk bezig met het voorbereiden van de getuigenverklaringen voor het komende proces van Belsen. Het eerste belangrijke oorlogsmisdadenproces ter wereld, 'Het proces van Belsen tegen Josef Kramer en 44 anderen (21 vrouwen en 24 mannen)'. Dit proces begon op 17 september 1945 in de grote rechtszaal in de Duitse stad Luneburg. Het was het eerste proces waarin personen terecht moesten staan voor misdrijven tegen de eigen burgerbevolking, en het werd door vele beschouwd als een repetitie voor de Neurenbergse processen tegen de voornaamste oorlogsmisdadigers, die voor later dat jaar gepland werden.

Proces van Neurenberg

Het proces van Neurenberg was tegen 22 kopstukken van het naziregime. Het proces begon op 20 november 1945 en duurde tot 1 oktober 1946, toen het vonnis werd uitgesproken. Dit proces werd gehouden voor het Internationale Militaire Tribunaal. Een jonge Amerikaanse aanklager bij de Neurenbergse processen, Whitney Harris, kwam met een idee. Hij stuurde een telegram naar Camp Tomato, waar Hoss sinds zijn arrestatie in maart 1946 werd vastgehouden, waarin hij verzocht Rudolf Hoss naar Neurenberg over te brengen.

Op 15 maart 1946 werd de verklaring van Rudolf uitgetypt tot een bekentenis van 8 pagina's en een samenvatting van 1 alinea. Het was de eerste keer dat een kampcommandant uitvoerig verteld had over de Endlösung. Rudolf had bekend dat hij de moord op 2 miljoen mensen gecoördineerd had.

Op 1 april 1946 luisterde Whitney Harris naar een emotionele bekentenis van Rudolf. In de hele wereld verschenen artikelen over Rudolfs getuigenverklaring. In de rechtszaal beseefte iedereen, met inbegrip van de beklaagden, dat de getuigenis van Rudolf een enorme impact zou hebben op het proces. Hermann Goring probeerde zichzelf meteen vrij te pleiten door te zeggen dat Rudolf zulke misdaden alleen maar had kunnen begaan omdat hij uit Zuid-Duitsland kwam – misdaden waren een Pruis, zoals hijzelf nooit toe in staat zou zijn geweest. De volgende dag nam Hans Frank, voormalige gouverneur-generaal van het bezette Polen, plaats in de getuigenbank en bekende hij voor de eerste keer welke rol hij bij de gruweldaden had gespeeld. Op de vraag 'Bent u ooit betrokken geweest bij de vernietiging van joden?' antwoordde hij: 'Ja. En ik zeg ja omdat ik gedurende de vijf maanden van dit proces al geplaagd word door schuldgevoel, en me nu door de verklaring van Rudolf Hoss helemaal bezwaard voel.'. Eindelijk begonnen de oorlogsmisdadigers te bekennen.

Poolse tribunaal, Rudolf's memoires en ophanging

Op de laatste bladzijdes van Rudolf's memoires, geschreven in afwachting van de doodstraf in de gevangenis, onthulde Rudolf waarom hij zo eerlijk was geweest. 'Ik zou er nooit toe gekomen zijn zo'n openhartig verslag uit te brengen, mijn innerlijkste wezen te tonen, als ik hier niet zo menselijk en voorkomend behandeld zou zijn. Het was iets wat ik nooit verwacht had, en het

ontwapende me geheel en al. Vanwege deze menselijke welwillendheid heb ik al het mogelijk gedaan om bij te dragen aan een verduidelijking van feiten waar tot nu toe nog geen verklaring voor is gegeven.'

In de lente van 1947 had de Poolse regering een eigen tribunaal voor oorlogsmisdaden ingesteld, onder toezicht van het Hoogste Hooggerechtshof in Polen. Er werden in totaal 7 processen gevoerd, tegen 49 beschuldigingen, van wie Rudolf de bekendste was. Rudolfs proces begon op 11 maart 1947. De akte van beschuldiging besloeg 98 pagina's. Rudolf werd beschuldigd van het doden van 300.000 Poolse en Russische gevangenen en 4 miljoen joden. De staat riep 66 getuigen op. Tenslotte was Rudolf aan de beurt. Zonder enig blijk van spijt zei hij dat er in Auschwitz maar 1,5 miljoen mensen konden zijn gedood, en niet 4 miljoen zoals de aanklager had beweerd, omdat de crematoria zo'n aantal niet hadden kunnen verwerken. Hoofdzakelijk betoogde hij dat het een fout was geweest, niet omdat deze massamoord verdorven of monsterlijk was, maar omdat 'Duitsland zich door dit vernietigingsbeleid de haat van de wereld op de hals haalde'. Uiteindelijk in een laatste poging, toen hij alleen nog zijn eigen hachje wilde redden en geen trouw meer aan een persoon of een idee betoonde, zei Rudolf dat hij slechts de bevelen van Himmler had uitgevoerd. Op 27 maart werd de jury-uitspraak voorgelezen: schuldig. Op 2 april het vonnis: dood door ophanging, niet in het openbaar, op het terrein van het kamp Auschwitz.

Processen

De periode tot 1960 kenmerkte zich tot verjaring van misdaden, lichte vonnissen en tegenzin bij de Duitse justitie om nazi-misdaden te vervolgen. Bij de Neurenberg processen van november 1945 tot oktober 1946 stond een groep misdadigers terecht en stonden vooral de concentratiekampen centraal. Maar de moord op 6 miljoen joden besloeg (slechts) 5 van de 100 pagina's.

Terwijl andere volken kort na het einde van de oorlog hun wetten tot bestraffing van nazi's en handlangers hadden vervaardigd, miste het joodse volk voor de stichting van de staat Israël het politiek gezag om nazi misdadigers en hun handlangers voor de rechter te brengen.

Proces Eichman door Israëlische rechtbank

In 1961 werd Eichmann door een Israëlische rechtbank als oorlogsmisdadiger veroordeeld en daarop in 1962 geëxecuteerd door ophanging. In het Eichmann proces ging het de aanklager in eerste instantie om wat de joden hadden geleden, pas in tweede instantie om het individu Eichmann. Voor het OM stond geschiedenis in het middelpunt. Niet een individu, niet het nazi-regime, maar het anti-semitisme. De toon van Ben-Goerion, de eerste premier van Israël, werd volgehouden. Israël geloofde dat alleen een joodse rechtbank de joden hun recht kon verschaffen en dat het de zaak van de joden was hun vijanden te berechten. Vandaar de vrijwel unanieme vijandigheid waarmee in Israël werd gereageerd op alleen al het noemen van een internationaal gerechtshof. Waarvoor Eichmann niet wegens misdaden 'tegen het joodse volk', maar wegens misdaden tegen de mensheid, begaan aan het joodse volk, zou moeten hebben terechtstaan.

Rol joodse raden

Eichmann eiste medewerking van de joden voor de eigen vernietiging. En die kreeg hij, in waarlijk verbijsterende mate. Zonder de medewerking van de slachtoffers zou het nagenoeg onmogelijk zijn geweest dat een paar duizend mensen, van wie bovendien de meesten in kantoren zaten, vele honderdduizenden andere mensen vernietigden. De vraag "Waarom hebt u niet geweigerd mee te werken aan de vernietiging van uw eigen volk en uw eigen ondergang?" werd tijdens het proces niet gesteld. Volgens Freudigers ruwe berekening had ongeveer de helft van de 6 miljoen

vermoorde joden zich kunnen redden door de instructies van de joodse raden niet op te volgen. In Nederland, waar de joodse raad een instrument 'in nazi handen' werd, zijn in totaal 103.000 joden op de gebruikelijke wijze – met medewerking van de joodse raad – naar de dodenkampen gedeporteerd. Slechts 519 van hen zijn teruggekeerd. Daarentegen hebben van de circa 20.000-25.000 joden die kans zagen aan de nazi's – en aan de joodse raad – te ontsnappen en onder te duiken het er 10.000 levend vanaf gebracht.

Epiloog

Nog heden ten dage is in Duitsland het begrip 'prominente jood' niet vergeten. Een door de nazi's in 1942 officieel ingevoerde categorie. En met het accepteren van een bevoorrechte positie voor Duitse joden ten opzichte van Ostjuden, voor oorlogsveteranen en gedecoreerde joden ten opzichte van gewone joden, voor families met een uit Duitsland stammend voorgeslacht ten opzichte van geïmmigreerden en genaturaliseerden, begon de morele instorting van de Duits-joodse samenleving.

De delicten zijn gepleegd onder omstandigheden waarin de misdaad legaal was en elke humane handeling illegaal. Een kenmerk van een genocide is dat een totaal andere orde wordt verstoord en een totaal andere gemeenschap wordt geschonden. Administratieve moordenaars moeten berecht worden omdat zij de orde in de mensenmaatschappij hebben verstoord, niet omdat zij miljoenen mensen hebben geliquideerd.

Het verontrustende van de figuur Eichmann was, dat hij één uit velen was, en dat deze velen geen geperverteerden en geen sadisten, maar juist angstig en beangstigend normale mensen waren – en zijn. Deze 'normaliteit' was veel schrikwekkender dan alle gruwelen bij elkaar want zij impliceerde dat dit nieuwe type misdadiger, dat met recht *hostis humani generis* genoemd mag worden, handelt onder omstandigheden die het hem nagenoeg onmogelijk maken de draagwijdte van zijn wandaden te beseffen.

De rechters hadden geen rekening gehouden met een doorsnee-mens. Een "normaal" persoon, noch zwakzinnig, noch ideologisch geïndoctrineerd, noch cynisch. Die geen goed en kwaad kon onderscheiden. Het was niet de aanwezigheid van kwade bedoelingen, maar de afwezigheid van kritisch denkvermogen en de kritiekloze opvolging van bevelen van hogerhand die ertoe hebben geleid dat zo veel joden het leven verloren in de structurele vernietigingspolitiek van de nazi's.